

„Ő IS SALAMON TEMPLOMÁN DOLGOZOTT”

— A GYÁSZOLÓ BUDAPESTI ÉS VIDÉKI SZABADKÖMŰVESSÉG I. FERENC JÓZSEF-KÉPE AZ 1916. NOVEMBERÉBEN ÉS DECEMBERÉBEN LEZAJLÓTT GYÁSZSZERTARTÁSOK TÜKRÉBEN

A dualizmus kori szabadkőművesség szerepe az Osztrák-Magyar Monarchia szétesése óta heves viták keresztüzében áll. Az egymást váltó politikai korszakok történészei és politikusai eltérően értékelték a szabadkőműves mozgalmat: míg egyesek kulcsszerepet tulajdonítottak neki a Monarchia felbomlásában, mások igyekeztek objektívabb megközelítésben vizsgálni eme különleges szervezet szerepét.

Számos páholy iratanyaga szerencsésen fennmaradt a Magyar Nemzeti Levéltár P-szekciójának szabadkőműves gyűjteményében, valamint a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy könyvtárának egy része az Országos Széchenyi Könyvtár gyűjteményébe került. Mindennek köszönhetően számos kitűnő munka született a szabadkőművességről, azonban több terület részlegesen vagy egészében feltáratlan maradt.

Az alábbiakban a szabadkőművesség mint szervezet viszonyát fogom vizsgálni az uralkodóhoz, I. Ferenc Józsefhez, kiemelve e viszony egyes aspektusait. Felvetődhet a kérdés, hogy miért fontos e vizsgálat. Indoklásul megjegyzem, hogy a szabadkőművesség a dualizmus kori társadalom középosztályának „krémjét” tömörítette: tanárokat, kutatókat, tisztviselőket, továbbá tagjai között számos ismert író, költőt és művészt is találni. Noha a magyar társadalom elenyészően kis része volt szabadkőműves, azonban a páholytagok társadalmi státusza, és igen aktív közéleti szerepvállalása miatt szerepük a dualista korszak eszme-, politika- és társadalomtörténetében megkerülhetetlen. Ebből eredően a páholyok működésének vizsgálata lehetőséget nyújt arra, hogy több szempontból elemezzük a politikai beállítottság tekintetében heterogén tagság és a király kapcsolatát.

A szabadkőművesség és az uralkodó közötti komplex viszonyrendszer vizsgálatára számos módszer van. Lehet vizsgálni egyes – a szabadkőműves mozgalmakon belüli prominens – személyiségek és az uralkodóház kapcsolatát. Illetve elemezhető páholy szinten a király személyéhez és az államrendhez való hozzáállás. Továbbá lehet szűkíteni a vizsgálat körét a szabadkőműves hierarchián belül betöltött pozíció (mester, legény, vagy inas) alapján. Vagy akár a vizsgálat – megfelelő megkötések alkalmazásával – leszűkíthető a szabadkőműves kiadványokra, és a sajtóra is.

Jelen tanulmány a szertartások egy különös fajtáján, a gyászszertartáson keresztül kívánja elemezni, hogy milyen képet alkotott a szabadkőművesség az elhunyt uralkodó-

TOLNAI
VILÁGLAPJA

Megjelenik minden héten. Előfizetési ár: negyedévre 3 kor. 50 fill., félévre 7 kor. Szerk. és kiadóhivatal: Budapest, VII., Dohány-
utca 12-14. Telefon: kiadóhiv. 15-17, szerk. 45-36. — A Tolnai Világlapjában megjelent cikkek és képek utannyomása tilos.

A KIRÁLY UTOLSÓ ARCKÉPE

A király utolsó arcképe
Tolnai Világlapja, 16. évfolyam, 48. szám, 1916. november 30. címlap

ról, és hogyan helyezte el I. Ferenc József személyét a szabadkőműves emlékezetben. A gyászszertartások emlékbeszédei és a szabadkőműves sajtó vonatkozó cikkeinek áttekintése képet adhat arról, hogy a szabadkőműves szervezeten belül milyen vélt vagy valós jellemvonások kiemelésével kívántak emléket állítani a királynak. Hogyan oldották fel, vagy kerültek meg azt a problémát, hogy az elhunyt uralkodó konzervatív politikai felfogása meglehetősen távol állt a szabadkőműves elvek egy részétől, ami különösen igaz volt a magukat progresszívként meghatározó, radikálisabb páholyokra. Ezen felül tovább árnyalja a kérdést, hogy magyar szabadkőművesekről van szó, akiknek gyászbeszédekben ki kellett térniük az 1848–49-es, majd az azt követő eseményekre is.

Tanulmányomban a kutatás forrásainak és határainak részletezése után a dualizmus-kori szabadkőművesség történetét fogom vázlatosan összegezni a Magyar Királyság vonatkozásában. Ezt követően a budapesti és a vidéki páholyok gyászszertartásait, ezeken belül emlékbeszédeit fogom áttekinteni, felhasználva a Budapesten megjelenő szabadkőműves sajtótermékek kapcsolódó cikkeit. Végül kísérletet teszek az emlékbeszédekből eredő következtetések levonására. Az idézett forrásokban feloldottam a szabadkőműves forrásokbn megszokott rövidítési és jelrendszert a könnyebb értelmezhetőség érdekében.

A KUTATÁS FORRÁSAI ÉS HATÁRAI

Jelen tanulmány levéltári forrásaként a Magyar Nemzeti Levéltár P-szekciójában őrzött budapesti iratanyag vonatkozó része szolgált. Az egyes páholyokhoz kötődő forrásanyag áttekintése során hamar egyértelművé vált, hogy leginkább páholy munkáikról felvett jegyzőkönyvekben (munkatábla) számoltak be az uralkodó tiszteletére rendezett gyászünnepegekről (gyászmunka). Egyes jegyzőkönyvekben, noha utaltak a gyászbeszéd irattári iktatásának tényére, azonban az adott páholy egyéb vonatkozású iratanyagában nem maradtak fenn a gyászbeszédék. Így mivel számos esetben nem voltak fellelhetőek a gyászbeszédék az adott páholy egyéb vonatkozású forrásanyagában, valamint annak érdekében, hogy a jelen keretek között minél több páholyt áttekinthessek, a vizsgálatot a későbbiekben csupán a páholy munkák jegyzőkönyveire szűkítettem.

A kutatást különösen megnehezítette, hogy számos jelentős páholy esetében nem maradtak fenn az 1916 novemberében és decemberében megtartott páholy munkák jegyzőkönyvei. Összességében elmondható, hogy a tanulmány egyik legfontosabb forráscsoportját a páholy munkák 1916 novemberében és decemberében felvett jegyzőkönyvei képezik. Az 1917 januárjában felvett jegyzőkönyvek már egyáltalán nem, vagy csak érintőlegesen foglalkoztak az elhunyt uralkodóval, mivel érdeklődésük középpontjában érthetően a nemrég megkoronázott új király személye állt.

A másik fontos forráscsoportot a fővárosban megjelenő korabeli szabadkőműves sajtó képezi. Jelen tanulmányban két hivatalos, és egyben belső terjesztésű szabadkőműves lapot vizsgáltam: *A Keletet*, amely a Magyarországi Symbolikus nagypáholy hivatalos

közlönye volt, valamint a *Kelettel* elégedetlen szabadkőművesek által kiadott *Dél* című lapot. Emellett a hivatalosan ugyan nem szabadkőműves, azonban a mozgalomhoz erősen kötődő, és sok kortárs által szabadkőművesnek tartott *Világ* című napilapot is.

A Magyar Nemzeti Levéltár P-szekciójában őrzött szabadkőműves anyagokra épülő kutatás során a következő budapesti páholyok témám szempontjából releváns iratanyagát vizsgáltam át: Magyarországi Symbolikus Nagypáholy, Corvin Mátyás páholy, Humboldt páholy, Eötvös páholy, Martinovics Páholy, Galilei páholy, Petőfi páholy. Továbbá az alábbi vidéki páholyok iratanyagának Budapesten őrzött részét tekintettem át: Széchenyi páholy (Sopron), Árpád páholy (Szeged), Haladás páholy (Debrecen), Szabolcs páholy (Nyíregyháza), Előre páholy (Miskolc), Virradat páholy (Hódmezővásárhely), Berzsenyi páholy (Kaposvár), Munka páholy (Nagykanizsa). A vizsgált budapesti és vidéki páholyok anyagának többsége nem, vagy csak alig rendelkezett a gyászszertartásra vonatkozó információkkal. Fontos kitérni arra, hogy a háborúval kapcsolatos gazdasági és ellátási problémák jelentős mértékben megnehezítették a szabadkőművesség működését, továbbá a katonai szolgálat miatt számos tag nem vehetett részt a páholy munkákban, így számos páholy működése súlyos nehézségekbe ütközött.

A tanulmány időbeli keretét 1916. novembere és decembere képezi, mivel ebben a két hónapban tartották I. Ferenc József-re emlékező gyászszertartásaik túlnyomó többségét a budapesti és a vidéki páholyok.

A DUALIZMUS KORI MAGYAR SZABADKŐMŰVESSÉG TÖRTÉNETÉNEK VÁZLATOS ÁTTEKINTÉSE

Jelen tanulmány keretei nem engedik meg a szabadkőművesség dualizmus kori történetének részletes vizsgálatát, azonban az I. Ferenc József 1916. november 21-én bekövetkezett elhunytát követő szabadkőművesi gyászszertartások megértéséhez elengedhetetlenül szükséges a szabadkőművesség dualizmus kori történetének vázlatos áttekintése. A magyarországi szabadkőművesség dualizmus kori újjászerveződésének alapvető feltétele volt az 1795. évi, szabadkőművességre vonatkozó tilalmi rendelet eltörlése, amelyet a magyar kormány 1868-ban hatályon kívül helyezett, megnyitva az utat a páholyok szervezése előtt.² Az első páholyt Dr. Lewis Lajos alapította 1868-ban „Egyezés a hazában” (Einigkeit in Vaterland) néven. Egy ideig két fő, eltérő rítusokat alkalmazó nagypáholy működött (Magyarországi Jánosrendű Nagypáholy és a Magyarország Nagy Oriense), amelyek 1886. március 26-án egyesültek Magyarországi Symbolikus Nagypáholy néven.³ Működésüket 1920-ban szüntette be a belügyminiszter, tagjaik névsorát kiadták. A Patakyné által közölt adatok szerint a feloszlatakor Budapesten 32, vidéken 54 páholy, és 11 szabadkőműves kör működött, továbbá 19 határszéli és külföldi páholy, valamint 3 szabadkőműves kör volt a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy fennhatósága alatt.⁴ Patakyné adatai szerint

*Szabadkőművesek hadikórháza a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy budapesti palotájában
Tolnai Világlapja, 14. évfolyam, 40. szám, 1914, október 4. 14*

a feloszlatáskor a magyarországi szabadkőművesség közel 8 ezer taggal rendelkezett.⁵

L. Nagy is kitér arra a fontos tényre hivatkozott művében, hogy a szabadkőművességet hatósági részről egyesületként kezelték, ebből fakadóan az illetékes hatóságoknál engedélyeztetni kellett az alapszabályát és meg kellett nevezni tisztikarát is. A L. Nagy által hivatkozott, jóváhagyott alapszabály a szabadkőművességet filozofikus, filantropikus, valamint progresszív intézményként definiálta. Így alapszabály szerint „...a szabadkőművesség kizár köréből minden politikai és vallási kérdést, és tagjait a hazai törvények tiszteletben tartására kötelezi.”⁶ Ennek ellenére számos páholy ülésén szóba kerültek politikai, illetve vallási kérdések politikai összefüggései, főképp a századfordulót követő évtizedek során. Azonban jelen tanulmány csak utalás szintjén tér ki erre, mivel a páholyok politikai tevékenységének nagy teret szentelt a szabadkőművességgel foglalkozó szakirodalom, valamint ennek a problémának a vizsgálata a jelen írás keretein túlmutatna.

*BUDAPESTI PÁHOLYOK GYÁSZÜNNEPSÉGEI
ÉS A BUDAPESTI SZABADKÖMŰVES SAJTÓ GYÁSZJA*

A Magyar Nemzeti Levéltár P-szekciójában levő áttekintett források közül a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy mellett két budapesti páholy esetében találtam bővebb utalást az uralkodó halálára és a gyászszertartásra: a Humboldt, valamint a Corvin Mátyás páholyoknál. A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy szövetségtanácsi üléseinek jegyzőkönyvében megjegyzik az 1916. december 16-i ülés munkatáblájában, hogy a nagypáholy november 30-án tartott, Ferenc Józsefről megemlékező ünnepege „...előadásai folytán méltó volt az elhunyt király emlékezetéhez, és méltó volt, mint a magyar szabadkőművesség megnyilatkozása is”.⁷ A Humboldt páholy 1916. november 22-i munkáját összegző jegyzőkönyvéből kiderül, hogy a munka szertartásos megnyitása előtt megemlékeztek az örök keletbe költözött uralkodóról és az elhunyt testvérekről.⁸ A Corvin Mátyás páholy szintén 1916. november 22-én tartott I. fokú munkáján pedig a megnyitás után közvetlenül megemlékeztek I. Ferenc József haláláról, „...kötény nélküli szabadkőművesnek mondván őt, akinek uralkodása alatt dolgozhattak a magyar szabadkőművesek szabadon”.⁹ Továbbá a *Kelet*, a Magyarországi Symbolikus

*I. Ferenc József a halálos ágyán (Lechner bécsi udvari fényképész)
Tolnai Világlapja, 16. évfolyam, 49. szám, 1916., december 7. címlap*

Haypál Benő
Tolnai Világlapja, 26. évfolyam, 22. szám,
1926, május 26, 23

Bókay Árpád MOA 1922

Nagypáholy hivatalos közlönyének 1916. decemberi száma címlapján gyászkeretes cikkben méltatta I. Ferenc Józsefet, valamint közölte a magyar szabadkőművesség gyászmunkáját, valamint a Galilei páholy november 28-án tartott gyászmunkájáról a páholy főmesterének, Dr. Kriszhaber Adolfnak a beszédét. Valamint a *Kelet* e száma közölte Dr. Bókay Árpád nagymester I. Ferenc József elhunytának tárgyában írt körlevelét. Mindezek alapján a *Kelet* a magyar szabadkőműves mozgalmat összefogó Magyarországi Symbolikus Nagypáholy gyászszerartásainak és az uralkodó halálára adott reakcióinak az egyik legfontosabb forrása.

A *Kelet* címlapján közölt gyászkeretes cikk amellett érvelt, hogy noha az uralkodó nem tudta elkerülni a háborút, de valóban megérdemelte a „béke fejedelme” címzését, valamint kiemelte, hogy az elhunyt uralkodó „...egyszerű volt, nemes volt, hasznos, munkás életet élt”. A cikk kihangsúlyozta, hogy Ferenc József türelmes volt az övétől eltérő véleményt vallók, mint például a szabadkőművesek iránt is. „Konzervatív életfölfogása talán sokban távol állította tőlünk, akiknek programunk, hitünk és reménységünk a progresszió. Kormányzása alatt azonban megértéssel, méltánnyal és türelemmel volt irántunk is.”¹⁰ Ezt követően a cikk amellett érvelt, hogy az elhunyt uralkodó „...élete pedig olyan élet volt, amit követendő példaképül állíthatunk mindenki elé, aki a királyi művészetet akarja gyakorolni”. A cikk megállapítása szerint Ferenc József is Salamon templomán dolgozott, éppúgy, mint a szabadkőművesek, csak „...más eszközöket használt, és másképpen képzelte el ezt a templomot, mint mi”. A cikk szerint

mindezek miatt mondják Ferenc Józsefről a szabadkőművesek, hogy „ő is a kötény nélküli szabadkőművesek tiszteletreméltó sorába tartozott.”¹¹

Magyarországi Symbolikus Nagypáholy 1916. november 30-án este 8 órakor tartotta gyászmunkáját,¹² amelyen olyannyira sokan vettek részt a budapesti és vidéki páholyok részéről, hogy sokan kiszorultak a megemlékezésnek helyet adó terem kapuinak bezárása után. A *Kelet* beszámolója szerint jóformán az összes Budapesten tartózkodó szabadkőműves részt vett a gyászszerartáson. A közös gyászmunkát Bókay Árpád nagymester nyitotta meg, majd a testvérek egyike előadta Mendelsohn Elias-oratóriumának áriáját. Ezután Bókay Árpád¹³ nagymester mondott rövid beszédet, amelyet követően előadták Csajkovszkij f-moll vonós kvartettjének gyászindulóját, Végül az utolsó beszédet Haypál Benő¹⁴ főszónok mondta el. Ezután Erkel Ferenc Halálnak éjszakája című férfi kvartettjét hallgathatták meg a résztvevők, majd végül a láncbeszéd keretében a „...legfiatalabb testvérek egyike, Kosztolányi Dezső,¹⁵ a kitűnő poéta, gyönyörű költeményét hozta el”.¹⁶ A vers előadását követően szertartásosan berekesztették a gyászünnepélyt.

Bókay Árpád gyászbeszédében az elhunyt király példátlanul munkás, hosszú életét emelte ki, emlékeztetve arra, hogy minden szabadkőműves a páholy küszöbének átlépése előtt hűséget fogadott az uralkodónak. Esküjük kapcsán Bókay érdekes történeti kitérőt tett a Habsburgok szabadkőműves múltjára vonatkozóan: „De valljuk azt is, hogy mi

*I. Ferenc József koporsóban (Lechner bécsi udvari fényképész)
Tolnai Világlapja, 16. évfolyam, 50. szám, 1916. december 14, 15, címlap*

*I. Ferenc József ravatala a bécsi Burg kápolnájában
Tolnai Világlapja, 16. évfolyam, 50. szám, 1916. december 14, 20, címlap*

*I. Ferenc József koporsóját a Szent István székesegyházba (Stefansdom, Bécs) viszik.
Tolnai Világlapja, 16. évfolyam, 50. szám, 1916. december. 14, 16*

e fogadalmakkal járó kötelességet mindig szeretetteljes odaadással, mint legkönnyebb kötelességünket tekintettük és teljesítettük, mert éreztük, hogy az Ő gondos keze és igazságos szíve vett védelmébe bennünket, mert tudtuk és éreztük, hogy a nagy Mária Terézia királyné fennkölt férjének, Lotaringiai Ferencnek¹⁷ és nemes lelkű fiának, II. József királynak, a mi nagy emlékü szabadkőműves testvérünknek vér és lélek szerinti utódja öröködi felettünk”.¹⁸ A szabadkőműves gyászbeszédnek gyakori vonása volt,

*Bruck Lajos (1846–1910): Ferenc József arcképe
Egykor a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy
dísztermében*

In: Keresztessy 1995, 21

te nagygyá a nevét, amikor kezében a béke olajágával elindult, hogy eloszlatva a félreértést, megbántott nemzetünknek a kiengesztelődés ajándékát hozza. Akkor lett nagygyá, mikor királyi tekintete meglátta, királyi igazsága megmérte nemzetünknek ősi erényeit s bizalommal az ősi erényben, ő és a nemzet *Viribus Unitis* a megértés, a szeretet fundamentumán a szabadság, egyenlőség és testvériség fenséges templomának építéséhez fogtak.”²⁰ Haypál történeti áttekintésében utalt a Poroszország ellen elszenvedett vereségre, és a később létrejött Német Császársággal kötött szövetségre: „Akkor volt dicsőséges, amikor vert csaták után nem ült a bosszúállás székébe, hanem győzelmes seregek királyával és népével Európa békéjének oltalmazására testvéri szövetségbe lépett”. Haypál beszédében dicsérte Ferenc Józsefet a szabadkőműves társadalmi célkitűzések szemszögéből is: „Akkor volt hatalmas, amikor, a féltett kiváltságok kőfalait segített lerombolni és a lelkiismereti szabadságra vágyó lelkek áhítozását igyekezett kielégíteni”.²¹ A főszónok egyebek közt hosszsan ecsetelte a magyarság első világháborús szerepvállalását is.

A *Kelet* tárgyalt száma közölte Kriszhaber Adolf²² főmester beszédét is, amelyet Kriszhaber a Galilei páholy november 28-án tartott gyászünnepeén mondott el.

hogy ha a gyászmunka tárgyát képező személy maga nem volt szabadkőműves, akkor a tetteit és életpályáját mintegy szabadkőműves értékrend és célok szempontjából igazolták, és ez alapján kötény nélküli szabadkőműves testvérnek vagy mesternek minősítették. Hasonlóképpen tett Bókay is a beszédében: „I. Ferenc József most már a történelemé, mely, ha igazságos; a nagy, a bölcs a jóságos jelzővel fogja nevét fölékesíteni; mi pedig, a királyi művészet napszámosai, soha nem múló, soha el nem homályosuló hálával hódolunk emlékeinek, míg ki nem hull kezünkől a kalapács, mert úgy érezzük, hogy I. Ferenc József kora legnagyobb kötény nélküli mestere volt.”¹⁹ Haypál Benő a szabadkőművességben elfoglalt főszónoki tisztségéből adódóan is hosszú, és alaposan felépített beszédben állított emléket az elhunyt uralkodónak, szabadkőműves szempontból méltatva annak erényeit. Haypál beszédében kitért a kiegyezésre is: „Mi mást gondolunk, és azt mondjuk, hogy akkor tet-

Kriszhaber beszédében Bókaytól és Haypáltól gyökeresen eltérő módot választott az elhunyt uralkodó méltatására, és a szabadkőműves emlékezetbe való beemelésére. Beszéde voltaképpen egy képzeletbeli beszélgetés volt a Salamon Templomába bebocsátást kérő I. Ferenc József és a templom őrei között, amelynek során a királynak érvekkel kelleltalátámasztania, hogy miért tekintsek a szabadkőművesek őt testvérünknek. Valószínűsíthető, hogy Kriszhaber szónoklatát a Habsburg-Lotaringiai házba tartozó uralkodók temetési szertartásának egyik része, az úgynevezett kopogtatási ceremónia (Anklopf-Zeremonie) inspirálta, amelynek során a kapucinusok bécsi templománál többször az elhunyt uralkodó bebocsátását kérik a kapu másik oldalán álló kapucinus szerzetestől. Vagyis jelen esetben a főmester egy uralkodói temetéseken alkalmazott vallási ceremóniát alakított át a szabadkőműves szempontoknak megfelelően. Kriszhaber a szónoklatában felidézett beszélgetésbe számos történelmi utalást helyezett. Az elképzelt Ferenc József válaszaiból egy szabadkőműves ideák alapján uralkodó király tűnt elő. „Feláldoztam meggyőződésemet a nép meggyőződéséért. Szabadságot adtam a gondolatnak, szabadjára eresztettem a képzeletet. Naggyá neveltem a tudományt, a művészetet. A viskókból paloták lettek, – a tarlott vidékekből dúsan termő rónák; mindenki gazdag lett, mindenki boldog volt, – csak én jártam egyedül. Mikor a nép még mélyen aludt, én már rég virrasztottam”²³ – szögezte le a főmester beszédében Ferenc József. A beszédben a főmester felidézte a bajbajutottaknak segítő uralkodó képét is: „Ha a népet szerencsétlenség érte, első voltam a segítők között. Ha könnyeket láttam omolni, királyi keszkenőmmel siettem azokat letörölni”²⁴ Kriszhaber a hallgatósága által értett, ámde a beszédben néven nem nevezett példák sorával illusztrálta a magyarság és Ferenc József közötti megbékélést: „Akit halálra ítéltem egykor, leghívebb tanácsadóm lett utóbb”²⁵ – jegyzi meg az uralkodó, valószínűleg Andrássy Gyulára utalva. Majd vélhetően Kossuth Ferencre is kitért, megállapítva, hogy „...aki trónomtól akart megfosztani, annak fia hűséget esküdött.”²⁶ A főmester a magyarság megváltozott Ferenc József-képére is utalt: „A nép, mely midőn felszabadítottam, gyűlölettel gondolt rám, utóbb pedig bálványozni tanult, az egykori ellenségből pedig hűséges jó barát és tántoríthatatlan szövetséges lett”²⁷ A szövegekörnyezetből nem derül ki egyértelműen, hogy a baráttá váló ellenség alatt a magyarokra, vagy épp Német Császárságra gondolt a beszéd szerzője. Kriszhaber beszédében Ferenc Józsefet nem tekintette felelősnek a világháború megindításáért, hanem rút hitszegést idézett: „Mielőtt örök álomra hunyom a szemem, békét akartam biztosítani a világnak, de a rút hitszegés a világ legnagyobb szerencsétlenségét megindító tollvonást kényszerítette reszkető kezemre”²⁸ Beszédje zárásában Bókayhoz hasonlóan ő is kötény nélküli szabadkőművesként méltatta Ferenc Józsefet: „Habsburg-Lothringen I. Ferenc József király – kötény nélküli testvérünk – a legdicsőségesebb munka közben kiejtette az emberiség javára forgatott kalapácsot kezéből: Legyen emléke áldott időtlen időkig!”²⁹

A *Kelet* idézett száma közzétette Bókay Árpád nagymester magyar szabadkőműves páholyoknak címzett körlevelét is, amelyben Bókay a szabadkőműves ideálkép példajaként hivatkozott az elhunyt uralkodóra. A nagymester méltatta Ferenc József tiszta szívét,

EGYES SZÁM ÁRA 30 FILLÉR

TOLNAI
VILÁGLAPJA

I. FERENC JÓZSEF †

1830 AUGUSZTUS 18 — 1916 NOVEMBER 21

Ő császári és apostoli királyi felsége, I. Ferenc József 1916. évi november 21-én este 9 órakor a schönbrunni kastélyban az Urban csendben elszenderült

Tolnai Világlapja, gyászjelentés, 16. évfolyam, 50. szám, 1916

elővigyázatosságát, bátorságát, fáradhatatlanságát a jó és nemes gyakorlásában, kötelességtudatát. Továbbá a nagymester levele szerint az elhunyt uralkodó ismerte a „...szeretet törvényét: mert addig, amíg az emberi erőtlől tellett, távol tudta tartani népeitől az öldöklő gyűlölet dühét és kiérdemelte a béke fejedelme nevét.”³⁰ Levelében megállapította, hogy ezek az erények azon „...igaz embernek az erényei, akit mint a tökéletes szabadkőműves ideálképet szoktak elibetek állítani a műhelyeitekben elhangzó tanítások!”³¹ Bókay írásában kiemelte Ferenc József lelkének feltételezett rokonságát a legnagyobb szabadkőműves mesterek lelkével: „Gyászoljátok meg benne az igaz embert, akinek a lelke testvér volt a mi legnagyobb mestereink a lelkével.”³² Továbbá felhívta a páholyok figyelmét, hogy az elhunyt uralkodó személyében az apostoli királyt is gyászolják, akinek hűséggel tartoznak: „És gyászoljátok meg benne a mi apostoli királyunkat, akinek alaptörvényeink szerint hűséggel tartozunk.”³³ Végezetül a nagymester levelében hálát adott Ferenc Józsefnek, amiért uralkodása alatt háborítatlanul működhetett a szabadkőművesség, és emlékének való áldozásra szólította fel a testvéreket.

A szabadkőművesség másik belső, ámde kisebb folyóirata, a *Dél* 1916. december elsejei száma rövidebb terjedelemben számolt be az uralkodó haláláról.³⁴ A *Dél* lényegre törően méltatta az elhunyt király életművét: „Magyarország koronás királya két emberöltőre terjedő, munkában, gondban és szenvedésben és kötelességteljesítésben gazdag uralkodás után elköltözött az élők sorából. A munka és kötelességteljesítés oly erények, amelyeket mi szabadkőművesek igen nagyra becsülünk. S nem feledkezünk meg róla, hogy első Ferenc József uralkodása alatt, a magyar alkotmányos élet helyreállítása után, a magyar szabadkőművesség élhetett, munkálkodhatott és eredményeket érhetett el. Nem a mi tisztünk, az elhunyt felség életét, műveit, és uralkodása jellemzését méltatni. A jövődőtörténetíró hivatása az, aki majdan pártatlanul fogja megítélni a korszakot, melynek egyik legkiválóbb tényezője volt.”³⁵ Ugyan a *Dél* cikke is alapvetően pozitív képet fest az elhunyt uralkodóról azonban szembeűnő, hogy a *Kelet*nél jóval visszafogottabban méltatta az megboldogult királyt, történetírókra bízva korának megítélését.

A *Világ* 1916. november 22-i számában adott hírt az uralkodó haláláról. A cikk kiemelte a király regnálása alatt lezajlott technikai fejlődést, az eltávozott uralkodó családi tragédiáit, és szenvedését. „Királyian szenvedett, egész életén keresztül. Szinte személytelenül – keményen és öntudatosan – mert érezte, hogy ő az eszme –”³⁶ jegyezte meg a cikkíró. A *Világ* írásában hangsúlyos szerepet kapott az uralkodó katonai életmódja, és a magyarság király irányában érzett szeretete.

Még 1916 novemberében egy hosszabb cikkel szentelt a lap az elhunyt uralkodó méltatásának, El nem mondott halotti beszéd címmel,³⁷ amelyben Ferenc József történelmi érdemének minősítette, hogy békekötéssel zárta le a dinasztia és a nemzet harcait. A cikk legérdekesebb, és jelen tanulmány szempontjából egyben legfontosabb vonása, hogy az elhunyt uralkodó személye kapcsán elűtűnik benne a szabadkőművesség egyes páholyainak fő politikai célkitűzése, az általános választójog követelése, amelynek kapcsán a következőket írta: „Mert csodálatos jelensége a históriának, hogy a mi

Felelős szerkesztő: VI. Andrástól
41. szám. Telefon 5840, a felelős
szerkesztés: 31-es (Kladdhivatal)
VI. Andrástól 47. szám. Telefon
5840. Előfizetés: Állami
korona országokba. Ausztriába és
Romániába: évente 1000.
30. kor. félre 10 kor. negyedévre 8
korona, egy hóra 2 korona 50 fillér.
A VILÁG című lapot a Magyar
Könyvkiadó Rt. adja ki. A lap
Győrben van kiadva. A lap
megjelenését a Magyar Kormány
bírságának engedélyezte 1916. évi
12. sz. alatt.

VILÁG

Felelős szerkesztő: Budapest
a VILÁG kiadóváltójában. Blokk-
sz. 1. Győr és Nagy László és
Társ. Vencze Gyula, Leopold
Tóth, Mező Antal, Schwarz József,
Mészáros Rudolf, Eckstein Be-
nő, Hirtel István. — Bécsben
M. Debes Nachl. Hasen-
stein és Wagner, Rudolf Mosse,
Édward Bruner, Heinrich Scher-
er, Beck und Herrfeld. —
Prága: Rudolf Kolban, Ben-
NY. Unter den Linden 60/1.

VII. évfolyam

1916 Budapest, SZERDA november 22.

326-ik szám

A KIRÁLY MEGHALT

A magyar király és osztrák császár ma este kilenc órakor meghalt.

Ugy emléik, hogy még mindig zúg a hír-mondó telefon-kagyló lemeze. Ez a lemez pedig sok világtörténelmi újságot közölt velünk, több éve már, mióta a háború tart. Idegenszerűnk megszokta a nagyot. Szemünk — akár a tengerészek szeme — óriási távolságokhoz van hozzászokva. I. Ferenc József király nyolcvanhat esztendő volt. A pátriárkák korában halt meg, őszén, mindent látva és mindent átélve. Amny ideig ült a trónon, mint kevés uralkodó. Korszakokat hidalt át egységével. Egyik ifjúkori arcképén még színes biedermeier-frakkban látjuk őt, a kor divatja szerint vékony selyem-nyakkendővel, mélyen kivágott mellényben, hullámos-szőke hajzattal, finom, nagyon szép fejét kissé előrehajlva, hittel és bizodalommal gyermek-gék szemében. Akkor nálunk, magyar földön még alig jártak vonatok, koppantóval ottlők el a gyertyát, Petőfi Sándor írta első dalait, Magyarlalt. Ma hadi repülőgépek szdeszik a levegőt, villány ég asztalunkon és tölőtollal röjjük a nekrológját.

Ha nem ékesítette volna fejét korona, élete akkor is a szenvedés olyan mértékét jelentené, hogy könyveket írának róla azok, kik a lélek krónikáját jegyzik fel. Az „ember“ tragédiája hat meg bennünket most is, hogy élete véget ért. Alattvalói közül a legszegényebb sem mondhatta, hogy gazdagabb nálánál a szenvedésben, vagy nagyobb a türelésben és a hallgatásban. Királyian szenvedett, egész életén keresztül. Szinte személtelenül, — keményen és öntudatosan — mert érezte, hogy ő az eszme. Családi élete hasonlít az antik királyokéhoz, kik mindenkijüket elvesztik, de nem hasonlít hozzájuk annyiban, hogy lélkének egysulya sohase billent meg és az élet roppant tömegét, a hatalmat s a sok megpróbáltatást egyforma méltósággal viselte. Egymástán tűntek el mellőle a trón várományosai, két édes testvércse Vilmos és Miksa — az egyiket egy villamos gázolta el, a másikat a mexikói golyó ölte meg — a monarchia személfénye, egyetlen fiugyermekke önkézevel vetett véget fiatal életének, feleségét egy anarchista löre döfte le, estei Ferdinánd meg a hitvese a balkáni merénylő golyójától halt meg. Ottó főherceg korai és szomorú véget ért, az alacsony hercegnő pedig a párisi bazar lángjai között lelte halálát. A toll elfárad, míg felsorolja e sok-sok tragédiát, mely mind az ő gyéni tragédiája.

Az élete olyan volt, mint egy katonáé. Mindig pilymalatkor kelt, abban az időben, mikor a kaszárnyák udvarán e nagy-nagy monarchiában az ébresztőt fújják. Ilyenkor az íróasztalhoz ült és dolgozott esthajnalig. Ebédje egyszerű. Utána egy virsziniát szivott, melyről később orvosai rendeltére mondott le és könnyű portorikóval cserélte fel. Mindaz, ami uralkodói gond és családi gyász, mindaz, ami egy élet rendkívülsége, szabályozottan folyt le a polgárián egyszerű mederben, szelid keretek közt, melyek e szomorú és nagy életet óvták, megtartották, ön maga számára és nekünk. Ez a regényes élet a maga beosztottságában nem regényes. Sőt olyan józan, mint egy igazi művész élete, ki félve a benne lakozó örök tulságától, az egyszerűséghez menekül, hogy nyugalma maradjon az alkotáshoz, szenvedélyein uralkodva véghez vihesse azt, amit akar s mindent egy összefogó célnak rendelhessen alá. Mindenekelőtt az élettől tanult, nem a könyvekből. Tündöklő emberismerő és bölcs volt. Egy hosszú-hosszu élet tapasztalataival tetézve, mindig fejlődött, mindig belátónak és bölcsnek mutatkozott és nemcsak a gyeplőket tudta megszorítani, mikor szükség volt erre, de szabadjára is engedte a gyeplőket, reformokat is pendített meg s az uralkodó osztályokkal szemben nem egyszer kelt védelmére a szegény népek, utóbb pedig kifejezetten sürgette az általános választójog reformját is.

A magyarság szerette őt. Nem, többet és szebbet állítunk, a magyarság megszerette őt. A szeretet nem olyan mozgó erő, mint a megszeretés. Mi a szenvedéseinken keresztül szerettük meg őt, valamint ő is a szenvedésein keresztül jutott el hozzánk. Az ősi keleti fajta mélyen és őszintén meghajolt előtte, a szenvedő király előtt. Az aranykorona előtt is, meg a töviskorona előtt is. Mert mind a kettőt őlt látta a fején. „Európa legelső gentlemanjé“nek hivta a világsajtó, mi azonban szebben és melegebben tiszteltük őt, a magunk nyelvén. Olvassuk a népdalainkat. Már életében legendás alakká vált. A magyar paraszt, mikor dalolt róla, tegezte és a legfelsőbb hadurat, a habsburgi fejedelmet, kinek pompázatos udvarában a spanyol etiket uralkodott, Ferenc Jósának nevezte, azon a bizalmas hangon, melyre csak a szeretet ad jogot. A magyar regnuta látta őt meztől sétálni, ködös őszszel, a kaszárnyák körül és énekel arról, hogy a király „felül a lovára“ és „visszagondol a rekruta korára...“

Mikor a trónra lépett, háború volt. Aztán hosszú, boldog évtizedig osztott igazságot, egy idilli és meszeszerű békében. Ő nem, de a végezt úgy akarta, hogy uralkodásának az alkonya véres legyen. Egy mindennél nagyobb világtörténelmi átalakulás rizza össze az egész földet és ő, ki látta a kezdetét, már nem láthatja a végét. Az új kor küszöbe előtt áll a koporsója.

A Világ című lap megemlékezése
7. évfolyam, 326. szám, 1916. november 22, címlap

megboldogult királyunk, akit egy Metternich vezetett be a politikai tudományokba, hamarabb megértette ennek a követelésnek a jogosságát, mint ama karoknak és rendeknek méltatlan utódai, akik Metternich ellen a radikális magyar megújódásért harcoltak. Az öreg Ferenc József ifjabb, modernebb, az idők szavát inkább megértő volt, mint a magyar történelmi osztályok, akiknek kötelessége lett volna a negyvennyolcas idők hagyományából tanulni. A Hofburg, ez a régi patinás palota nem volt akadály a népjogok útjában.”³⁸ A korszak választójogi küzdelmeire kitérő cikkíró szerint a király egy alkalommal elfogadta a választójogot program gyanánt, de végül a tanácsadói által kiüresített változatát is elfogadta. A *Világ* írása azzal, hogy Ferenc József személye kapcsán felidézte az általános választójogot, szembe állítva az „idők szavát értő” uralkodót a magyar vezető rétegekkel, célként határozta meg az új király számára az általános választójog megadását. Adódik a kérdés, hogy miért csupán a szabadkőműves mozgalomtól hivatalosan független *Világ* fogalmazott meg aktuálpolitikai célokat az elhunyt uralkodó csapán. A *Kelet* és a *Dél* tartózkodását az aktuálpolitikai vonatkozásoktól megmagyarázza a szabadkőművesség törvényi szabályozása, amely tiltotta a politikai tevékenységet. Noha mint arra Berényi is kitér tanulmányában, a *Kelet* – hasonlóan a radikálisabb *Dél*hez – belső terjesztésű lap volt, de fennállt a veszélye, hogy mozgalmon kívüli emberek kezébe jut.³⁹ Továbbá a *Világ* szabadabban köthette össze az elhunyt uralkodó halálát politikai célokkal, ugyanis amint azt Heverdle László is kiemeli a lap megalakulását és történetét tárgyaló tanulmányában, a *Világ*ot 1913 elejétől szerkesztő Purjesz Lajos alatt jelentősen csökkent a lap indulásában jelentős szerepet játszó Eötvös páholy befolyása, ami lehetővé tette, hogy a Demokrácia páholyban tag Purjesz „...a szabadkőművesség döntő befolyásából adódó politikai-szervezeti tehertől megszabadulva új, merészebb irányt szabjon a lapnak”.⁴⁰ Így a *Világ* formálisan független lapként, mérsékeltebb szabadkőműves befolyás mellett, aktuálpolitikai tekintetben szabadabb szócsove lehetett a szabadkőművesség egy részének.

GYÁSZMUNKÁK FERENC JÓZSEF EMLÉKÉRE A VIDÉKI SZABADKŐMŰVES PÁHOLYOKBAN

Az áttekintett vidéki páholyok jegyzőkönyveiben több információ volt az 1916 novemberében és decemberében lezajlott gyász munkákról, mint a vizsgált budapesti páholyok esetében. A szegedi Árpád páholy, a debreceni Haladás páholy, valamint a miskolci Előre páholy és a kaposvári Berzsényi páholy jegyzőkönyveiben voltak a Ferenc József emlékére tartott gyász munkákra vonatkozó adatok.

A legrészletesebben a szegedi Árpád páholy emlékezett meg az elhunyt királyról. Már az 1916. november 25-én lezajlott általános értekezletükön gyászolták az elhunyt uralkodót, Krausz József helyettes főmester testvér elnökletével. „Elnöklő helyettes főmester testvér magas szárnyalású szép beszédben, hazafiúi fájdalommal eltelve, szomorodott szívvel hozza a testvérek tudomására, hogy Ő császári és apostoli királyi

I. Ferenc József temetése. Egykori képeslap, 1916

felsége, I. Ferenc József szeretett királyunk 1916. évi november hó 21-én este 9 órakor az örök keletbe költözött. Röviden méltatta királyi erényeit, s azon megpróbáltatásokat, amelyeket át kellett élnie. A testvérek mély megilletődéssel, állva hallgatták végig a helyettes főmester testvér beszédét, majd elhatározták, hogy Őfelsége emlékét külön gyászmunkán megörökítik.” – olvasható a páholy jegyzőkönyvében.⁴¹ Végül az I. fokú gyászmunkát 1916. december 31-én tartották meg, a kalapácsvezető dr. Tonelli Sándor helyettes főmester volt. A páholy jegyzőkönyve így összegezte a lezajlott gyászmunkán elmondott emlékbeszédet: „Megemlékezés I. Ferenc József királyunkról, az emlékbeszédet Almássy Endre testvér tartotta. Ékesen szóló szép beszédben méltatta az elhunyt király munkabíráását, a nagy király emberi és uralkodói erényeit, családi szenvedéseit, vázolta érdemeit, és azt a mérhetetlen veszteséget, mely jó királyunk örök keletbe költözése által nemzetünket, hazánkat érte. A magyar szabadkőművesség uralma alatt szabadon, zavartalanul dolgozhatott és fejlődhetett, tökéletes ember volt, kiről elmondhatjuk, hogy megtette kötelességét. A testvérek áhítatos figyelemmel hallgatták a megható beszédet és gyásznak jeléül megadták a háromszori jelt és a háromszoros gyásztapsot.”⁴²

A debreceni Haladás páholy 1916. december elsején tartotta meg gyászmunkáját, Dr. Kun Béla helyettes főmester testvér elnökletével. A gyászmunka során Lencz Géza szónok testvér tartott „magas nivójú emlékbeszédet”. A jegyzőkönyv szerint Lencz I. Ferenc József, „...egész életét jellemezve mutat rá, mily lelki motívumok működtek közre, hogy az előbb minden alkotmányos életet eltipró törekvés a nemzeti jogok tiszteletévé, reakcionárius elfogultság pártatlan objektivitássá, a fékevesztett ifjúi szenvedély bölcs mértékletté vált.”⁴³

A miskolci Előre páholy 1916. december 26-án tartotta gyászmunkáját. „Szertartásos megnyitás után a szónok testvér emlékbeszédében megemlékezik elhunyt királyunknak

emberi erényeiről és kötelességtudásáról, melyek minden szabadkőműves becsülésére érdemessé teszik, majd felolvassa a Galilei-páholyban elmondott nagy hatású emlékbeszédet” – számolt be a páholy jegyzőkönyve.⁴⁴

A kaposvári Berzsenyi páholy 1916. december 15-én tartotta meg I. fokú gyászmunkáját Oláh Ödön főmester elnökletével. „Főmester testvér rendre inti a megjelent testvéreket és néhány meleg szóval megemlékezik örök keletbe költözött agg királyunkról, kit kötény nélküli szabadkőművesként és a királyi művészet gyakorlásában a legnagyobb mesterként jellemez” – számolt be a jegyzőkönyv. A munka végén a testvérek egyike „...magasröptű láncbeszédben emlékezett meg egyrészt az örök keletbe költözött agg királyról, majd őt a trónon követő Károly királyról.”

VÉGKÖVETKEZTETÉSEK

Az áttekintett gyászmunkák és emlékbeszédek alapján több fontos tény vonható le a gyászszertartások során kialakított Ferenc József-képre vonatkozóan. I. Ferenc József személyét a „béke fejedelmeként” idézték fel a gyászmunkák szónokai, utalva az uralkodását jellemző hosszú békeidőszakra. Emellett a „béke fejedelme” megnevezés kifejezhette a háborús évek előrehaladtával fokozódó békevágyat is.

Továbbá a beszédekben nem tették személyileg felelőssé az elhunyt Ferenc Józsefet a világháború kitöréséért. A magyar történelem vonatkozásában leginkább a kiegyezést, a magyarság és az uralkodó megbékélését emelték ki, különböző személyek és események példáján keresztül.

A beszédek jelentős részében dicsérték Ferenc Józsefet, amiért képes volt egyes politikai kérdésekben feladni meggyőződését, és toleranciát mutatni a vele mindenben egyetértők, így a szabadkőművesség irányában is. Méltatták a király hosszú uralkodása alatt bekövetkezett, a szabadkőművesek által progresszívnek tartott társadalmi és jogi változásokat.

Továbbá a beszédekben I. Ferenc József, mint népeiért fáradhatatlanul dolgozó, és gondoskodó uralkodó jelenik meg. A felidézett szövegek döntő többségében a szónokok kifejezték hálájukat a megboldogult királynak azért, hogy a magyar szabadkőművesség hosszú uralkodása alatt Magyarországon békében működhetett és gyarapodhatott. A beszédek jelentős része hosszabban vagy rövidebben kitért az uralkodó családjának tragikus sorsára is.

A tanulmányban tárgyalt szabadkőműves emlék- és gyászbeszédek egyik legérdekesebb részletét mégis azon beszédrészek nyújtják, ahol a szabadkőművesek mintegy a saját szabadkőművesi ideálképükre formálják az elhunyt uralkodót, életpályáján keresztül szemléltetve a szabadkőművesi erényeket. Ez is elterjedt eleme volt a szabadkőművesség, vagy más egyesületek gyűlésein, rendezvényein elhangzott emlékbeszédeknek. Példának okáért a Debreceni Haladás páholyban 1913 októberében elhangzott, Eötvös személyére emlékező beszéd is hasonló fogással élt. „Eötvös nem volt kimondottan szabadkőműves. A kötényt nem öltötte föl, a vakoló kanalat nem vette

kezébe. Élete munkája mégis a legideálisabb szabadkőművesi munka volt; lelki világa, eszméi rokonságot tartottak a szentélyeinkben kigyúlt világossággal” – olvasható a később kiadott emlékbeszédben.⁴⁵

Végül, ha csak emlékbeszédek keretei között is, de a legnagyobb kötény nélküli szabadkőműves testvérek és mesterek között említették I. Ferenc József nevét, amit árnyal az a tény, hogy a szabadkőműves mozgalom a birodalom ciszlajtániai felében nem működhetett, mivel az osztrák hatóságok nem engedélyezték a páholyalapítást, így a „királyi művészet” ciszlajtániai művelői határpáholyokba tömörültek a határ magyar felén, a magyar szabadkőművesség szervezeti fennhatósága alatt.

Az I. Ferenc Józsefről megemlékező gyászszertartások érdekes példákat szolgáltatnak arra az emlékezetkutatás során gyakran előtűnő jelenségre, amikor egy speciális társadalmi szervezet gyászszertartásai során, emlékbeszédei keretében, a saját képére formálja az elhunytat, és annak emlékezetét saját eszméinek keretébe helyezi. A dualista korszak gyász-, és emlékbeszédeiben elterjedt elem volt, hogy az egyes társadalmi, vagy felekezeti szervezetek magukévá tették az elhunyt személyt, megfelelő párhuzamok alkalmazásával. Korai példát szolgáltat erre a jelenségre Dr. Rokonstein Lipót főrabbi szombathelyi zsinagógában 1872. február 28-án Eötvös József személye fölött elmondott emlékbeszéde. Rokonstein retorikailag gondos alapossgággal felépített szónoklatában párhuzamba emelte az elhunyt Eötvöst az ószövetségi Mózesrel, „...ős Mózesnek hű példánymásaként” hivatkozva az író-politikusra.⁴⁶

A fenti gyászszertartások beszédei egy országhoz és uralkodójához lojális szabadkőművesség képét mutatják, azonban fontos leszögezni, hogy ezek a szertartások és beszédek pusztán egy szeletét képezik az uralkodó és a szabadkőművesség közötti igen bonyolult és számos állandó, illetve változó tényező által formált viszonyrendszernek. Továbbá meg kell jegyezni, hogy a gyászbeszédeknek a szabadkőművességgel szemben támasztott társadalmi és hatósági, valamint törvényi elvárásoknak is meg kellett felelniük, ami jelentős mértékben meghatározta tartalmukat, előmozdítva az uralkodó személyének döntően pozitív megítélését.

Összességében kijelenthető, hogy az elhunyt uralkodóra emlékező szabadkőművesség a gyászbeszédek felépítésében a korszak elterjedt mintáit követte, önnön képére formálva az elhunyt uralkodót. Részben a korabeli törvényi előírásoknak megfelelően, saját megemlékezéseinek kedvező képet festett a királyról, ugyanakkor a szabadkőművesség radikálisabb részének nem hivatalos szócsöveként szolgáló *Világ* az általános és titkos választójog követelését belefűzte a Ferenc Józsefet méltató, korábban hivatkozott cikkébe. Ám ki kell emelni, hogy a szabadkőművesség nem egy homogén szervezet volt, egyes tagjai illetve páholyai eltérően gondolkodtak a korabeli politikai, és társadalmi kérdésekben. A páholyok döntő többsége távolmaradt a politikától, és főképp szociális tevékenységet végzett.

I. Ferenc József és a szabadkőművesség kapcsolatával foglalkozó kutatás több irányban folytatható. Egyrészt a tárgyalt korszak időbeli kiterjesztésével, vizsgálva az olyan ünnepek alatt született jegyzőkönyveket, mint például a koronázási évfordulók, vagy

a király születésnapja. Másrészt a vizsgált forráskör bővítésével az ismertebb nagymesterek, vagy aktív páholytagok esetlegesen meglévő emlékirataira, illetve levelezésére támaszkodva, így egyes jelentősebb páholyok esetében lehetővé válna az uralkodóhoz való kapcsolat páholy szintű vizsgálata a megfelelő forrásadottságok fennállása esetén.

JEGYZETEK

1. A korabeli szabadkőműves sajtóról átlátható és pontos képet nyújt *SchĐn 2000*. (2. szám, 175—190.) A digitalizált verziót lásd: <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00025/0007-1ca.html> Letöltés ideje: 2016. 6. 10.
2. *L. Nagy 1988*, 51.
3. *Patakyné 1967*, 4.
4. *Patakyné 1967*, 5.
5. *Patakyné 1967*, 5.
6. *L. Nagy 1988*, 51—52.
7. VII. Munkatábla, szövetségtanács 1916. december 16-i ülése. MNL P 1083, Magyarországi Symbolikus Nagypáholy, 31. kötet: szövetségtanács üléseinek jegyzőkönyve.
8. 1916. november 22-i első fokú gyászmunka. Humboldt páholy, MNL P 1085, 4. doboz, 2. tétel: jegyzőkönyvek, éves jelentések.
9. I. fokú munka táblája, 1916. november 22. MNL P 1086., Corvin Mátyás páholy, 8. doboz, 2. tétel: Munkákról felvett jegyzőkönyvek, 1906—1919.
10. *Kelet*, 1916. december, 28. évfolyam, 10. szám, 1.
11. Uo.
12. A gyászünnepély menetét a *Kelet* 1916. decemberi, 28. évfolyam, 10. száma közölte a 269. oldalon.
13. Bókay Árpád (1856—1919): Orvos, 1902-től a Pátria páholy tagja, majd 1915-től haláláig a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy vezetőjeként az egész magyarországi szabadkőműves nagymestere.
14. Haypál Benő (1869—1926): református lelkész, 1896-ban a Budai református egyházközség lelkészévé választották, amely posztot 1926-ig betöltötte. Lelkészként Ady Endrét eskette 1915-ben, majd temette 1919 elején. A Sas páholy főmestere volt.
15. Kosztolányi Dezső tevékeny és aktív szabadkőműves pályafutását illetően lásd.: *Berényi 1998*, 787—796.
16. *Kelet*, 1916. december, 28. évfolyam, 10. szám, 1.
17. Mária Terézia hitvese, I. Lotaringiai Ferenc német-római császár maga is szabadkőműves volt. Azt, hogy milyen fontos helyet foglalt el a magyar szabadkőműveség történelem-felfogásában, világosan mutatja, hogy a szintén szabadkőműves *Abafi Lajos* műve (*Abafi 1896*) elején hosszan méltatja Ferenc császár érdemeit. Abafi műve digitalizált formátumban is hozzáférhető az MTDA oldalán http://mtdaportal.extra.hu/books/abafi_lajos_a_szabadkomuvesseg_es_az_uralkodohaz.pdf Letöltés ideje: 2016. június 10.
18. *Kelet*, 1916. december, 28. évfolyam, 10. szám, 267. oldal
19. Uo.
20. *Kelet*, 1916. december, 28. évfolyam, 10. szám, 268. oldal
21. Uo.
22. Kriszhaber Adolf: A Budai Izraelita Hitközség későbbi elnöke, ügyvéd, és a Galilei páholy főmestere.
23. *Kelet*, 1916. december, 28. évfolyam, 10. szám, 269—270.
24. *Kelet*, 1916. december, 28. évfolyam, 10. szám, 270.
25. Uo.
26. Uo.
27. Uo.
28. Uo.
29. Uo.

30. *Kelet*, 1916. december, 28. évfolyam, 10. szám, 280.
 31. Uo.
 32. Uo.
 33. Uo.
 34. Uo.
 35. *Dél*, 1916. december 1., 9. évfolyam, 16—17. szám, 1.
 36. *Világ*, 1916. november 22., 7. évfolyam, 326. szám, 1.
 37. *Világ*, 1916. november 28., 7. évfolyam, 328. szám, 1.
 38. Uo.
 39. *Berényi 1998*, 5—6. szám. 788.
 40. *Heverdle 1978*, 2. szám. 156.
 41. Általános értekezlet, 1916. november 25. MNL P 1090., Árpád-páholy, 2. kötet, 3. tétel: Jegyzőkönyvek, 1873—1919.
 42. I. fokú gyászmunka, 1916. december 31. MNL P 1090., Árpád-páholy, 2. kötet, 3. tétel: Jegyzőkönyvek, 1873—1919.
 43. Gyászmunka őfelsége a király halála alkalmából, 1916. december 1., MNL P 1098., Haladás páholy, 2. tétel: páholy munkák jegyzőkönyvei, 1914—1919.
 44. Munkatábla, 1916. december 26-án I. Ferenc József királyunk halála alkalmából tartott gyászmunkáról. MNL P 1129., Előre páholy (Miskolc), 1. doboz, 1. tétel: Jegyzőkönyvek, levelek, etc., 1912—1920.
 45. Eötvös József emlékezete. A debreceni Haladás 1913. október 11-iki ünnepi munkáján elmondotta: CS. F. Debrecen szabad királyi város Könyvnyomda Vállalata, Debrecen, 1913. 10.
 46. *Rokonstein 1871*, 3.

*A TANULMÁNYBAN ALKALMAZOTT FŐBB SZABADKÖMŰVES FOGALMAK
 ÉS JELENTÉSÜK*

Gyászmunka – szabadkőműves gyászszertartás

Főmester – Egy adott páholy vezetője

Kalapácsvezető – az adott szabadkőműves szertartás vagy értekezlet vezetője

Kötény – szabadkőműves szertartások során viselt kőművesi kötényt idéző ruhadarab, amelyet szabadkőműves jelképekkel díszítettek.

Munkatábla – szabadkőműves jegyzőkönyv

Munkák fokozatai (például: I. fokú gyászmunka) – a szabadkőműves páholyokban minden szertartás esetében szabályozva volt, hogy milyen fokú páholytagok vehetnek részt rajta. Az I. fokú munkán részt vehettek mindhárom fokozat – inasok, legények, mesterek képviselői. A II. fokú munka már csak a legények és a mesterek számára volt nyitott. A legszűkebb, azaz III. fokú munkán már csak a mesterek vehettek részt.

Nagymeister – egy adott ország szabadkőműves szervezetének vagy irányzatának vezetője

Örök keletbe költözött – elhunyt

Páholy – a szabadkőművesség alapvető szervezeti egységei, melyekből felállt egy adott ország nagypáholya.

Vakolókanál – a szertartások során használt tárgy, amely a kőművességből eredeztethető. Egyben gyakran alkalmazott szabadkőműves jelkép is, melynek jelentésére több magyarázat van. Másik megnevezése a tétel.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

- Magyar Nemzeti Levéltár, P 1083, Szabadkőműves szervezetek levéltára, Magyarországi Symbolikus Nagypáholy, 31. kötet: szövetségtanács üléseinek jegyzőkönyve
Magyar Nemzeti Levéltár, P 1101, Szabadkőműves szervezetek levéltára, Eötvös páholy iratai, 16. doboz, 11. tétel
Magyar Nemzeti Levéltár, P1086, Szabadkőműves szervezetek levéltára, Corvin Mátyás páholy iratai, 8. doboz, 2. tétel: Munkákról felvett jegyzőkönyvek, 1906–1919.
Magyar Nemzeti Levéltár, P 1090, Szabadkőműves szervezetek levéltára, Árpád páholy iratai, 2. kötet, 3. tétel: Jegyzőkönyvek, 1873–1919.
Magyar Nemzeti Levéltár, P 1098, Szabadkőműves szervezetek levéltára, Haladás páholy iratai, 2. tétel: páholy munkák jegyzőkönyvei, 1914–1919.
Magyar Nemzeti Levéltár, P 1129, Szabadkőműves szervezetek levéltára, Előre páholy iratai, 1. doboz, 1. tétel: Jegyzőkönyvek, levelek, etc., 1912–1920.
Magyar Nemzeti Levéltár, P 1115, Szabadkőműves szervezetek levéltára, Berzsenyi páholy iratai, 1. doboz, 2. tétel (jegyzőkönyvek, jelentések 1902–1916)

FELHASZNÁLT SAJTÓTERMÉKEK

- Dél*, 9. évfolyam, 16–17. szám, 1916. december 1.
Kelet, 28. évfolyam, 10. szám, 1916. december,
Tolnai Világlapja, 14. évfolyam, 40. szám, 1914. 10. 4; címlap; 16. évfolyam, 48. szám, 1916. 11. 30; 49. szám, 1916. 12. 07; 50. szám, 1916. 12. 14; 26. évfolyam, 22. szám, 1926.05.26.
Világ, 1916. november 22., 7. évfolyam, 326. szám
Világ, 1916. november 28., 7. évfolyam, 328. szám

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS SEGÉDLETEK

Abafi 1896

Abafi Lajos: A szabadkőművesség és az uralkodóház, Budapest, Aigner, 1896.

Eötvös József emlékezete. A debreceni *Haladás* 1913. október 11-iki ünnepi munkáján elmondotta: CS. F. Debrecen szabad királyi város Könyvnyomda Vállalata, Debrecen, 1913.

Berényi 1998

Berényi Zsuzsanna Ágnes: A szabadkőműves Kosztolányi Dezső. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 102. évf. 1998. 5–6. szám. 787–796.

Heverdle 1978

Heverdle László: Fejezet a polgári radikális sajtó történetéből (A *Világ* szabadkőműves kapcsolatai). *Magyar könyvszemle*, 94. évf. 1978. 2. szám. 144–156.

Keresztessy 1995

Keresztessy Csaba: A Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy páholyházának építéstörténete. *Műemlékvédelmi Szemle*. 5. 1995. 1–2.

L. Nagy 1988

L. Nagy Zsuzsa: Szabadkőművesek. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.

Magyar életrajzi lexikon 1000–1990. Főszerk.: *Kenyeres Ágnes*

Digitalizált verziót lásd <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html> Letöltés ideje: 2016. június 10.
MOA

Magyar Orvosi Archívum, 13. kötet, 1922. Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság.

Magyar zsidó lexikon. Szerk.: *Újvári Péter*. Budapest, 1929.

Digitalizált verziót lásd <http://mek.oszk.hu/04000/04093/html/> Letöltés ideje: 2016. június 10.

Patakyné 1967

Pataky Lajosné (összeáll.): A szabadkőműves szervezetek levéltára – repertórium. Levéltári leltárak 39. Művelődésügyi Minisztérium levéltári osztálya, Budapest, 1967.

Rokonstein 1871

Rokonstein Lipót: Siratjuk Eötvös Józsefet, mint hazánk Mózesét. Szombathely, 1871.

Schön 2000

Schön István: A magyar szabadkőművesség hivatalos folyóiratai. *Magyar Könyvszemle*, 116. évf. 2000. 2. szám, 175–190.

Szabó 2012

Szabó Gyula: Császári és királyi szabadkőművesség – az osztrák szabadkőműves páholyok a dualizmus korában. Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012.

ANDRÁS TELEKI

„HE HAS ALSO WORKED ON THE TEMPLE OF SOLOMON”

– THE IMAGE OF FRANCIS JOSEPH HELD BY THE MOURNING FREEMASONS DURING
THE MEMORIAL SERVICES IN THE LAST MONTHS OF 1916

2016 is not only one of the centenary years of World War I, but it is also the centenary of the death of one of the most decisive rulers of 19th-20th century Hungarian history, Francis Joseph I of Austria. The historical exploration of the last general mourning for a ruler of Hungary was understandably relegated to the background, researchers of the last months of 1916 and beginning of 1917 being more drawn to themes of the coronation of the new king and the changes his accession entailed. It is therefore also important for the history of cult and remembering to provide a stop-gap examination of the mourning of Francis Joseph. The target of my research is the image of the ruler that evolved during the memorial ceremonies of one of Hungary's most widely disputed social organizations, the Budapest-centered Freemasonry. Despite the proportionately small membership compared to the population at large, Freemasonry had considerable influence upon that-time Hungarian cultural and political life, particularly in the capital, as it included among its members several outstanding artists and public figures. Consequently, Masonry has mainly been studied from the viewpoints of the history of politics and the ideas, and the organization's response to events like the general mourning for the ruler or the accession to the throne has received little attention. Based on the minutes (work-sheets) of lodges in Budapest and the provinces kept in the Freemasonry collection of section P of the Hungarian National Archives in Budapest, and on the contemporaneous periodicals of Masons (*Kelet, Dél, Világ*) I am examining what image the mourning Masons maintained of the late ruler in the last months of 1916 and early 1917. It is especially intriguing to see what social and political causes, and what compelling legislation formed the basically positive image of the ruler, in the Hungarian part of whose empire Freemasonry was allowed but in the Cisleithan greater part it had never been permitted. An interesting example is presented on how the politically and socially active Freemasonry – similarly to several other organizations of the period – formed a partly strongly fictitious ideal image of the ruler, “a Mason without an Apron” who “left for the eternal Orient”, during the mourning period, in view of their own ideals and goals.

teleki.andras85@gmail.com